

Projekt podstawy programowej ETYKA

Cele przedmiotu

- 1) Podejmowanie refleksji moralnej.
- 2) Rozwijanie wrażliwości aksjologicznej i interioryzacja wartości.
- 3) Rozwijanie postawy dialogicznej.
- 4) Rozwijanie sprawczości i odpowiedzialności moralnej.
- 5) Rozwijanie postaw szacunku i troski o dobro własne, innych oraz przyrody.
- 6) Rozwijanie kompetencji poznawczych i językowych ważnych w refleksji moralnej.

Specyfika i struktura przedmiotu

Edukacja etyczna w szkole odgrywa istotną rolę w procesie wspierania ucznia w integralnie pojętym rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju moralnego. Lekcje etyki służą przede wszystkim rozwijaniu postaw, kompetencji i sprawczości uczniów, kluczowych dla harmonijnego funkcjonowania w społeczeństwie i dbania o własny dobrostan.

Odmienne rozumienia przedmiotu etyki, a także jej dyskusyjny status jako wiedzy przekładają się na wyjątkowo szeroki zakres jej zagadnień. Dlatego, formułując efekty uczenia się, zdecydowano się na istotne ograniczenie treści o charakterze akademickim i położenie nacisku na ideę dialogiczności. Fundamentem podstawy jest przekonanie, że lekcje etyki powinny stwarzać możliwość uczenia się przez doświadczenia, spośród których kluczową rolę odgrywa dialog prowadzony z innymi. Taka formuła ma szczególne znaczenie dla rozwoju pożądanых sprawności intelektualnych i moralnych.

Etyka w klasach IV–VIII jest przedmiotem nieobowiązkowym. Biorąc pod uwagę komplikacje związane ze zmienną liczbą uczniów w grupach i koniecznością łączenia klas, podstawę

programową zaprojektowano w taki sposób, by poszczególne efekty uczenia się można było realizować w różnych konfiguracjach i na różnych etapach kształcenia. Umożliwia to nauczycielowi uwzględnienie specyfiki i potrzeb grupy przy planowaniu i realizacji lekcji. Efekty uczenia się zebrano w ośmiu działach, spośród których pierwszy pełni funkcję narzędziową i propedeutyczną w stosunku do pozostałych. Treści umieszczone w dalszych częściach podstawy programowej koncentrują się na różnorodnych relacjach: z samym sobą, z innymi, ze wspólnotą, z wiedzą, ze światem cyfrowym, z przyrodą i ze sferą *sacrum*. Kolejność działów i poszczególnych efektów nie wymusza realizacji podstawy w określonej kolejności. W każdym dziale, w którym uwzględnia się efekty fakultatywne, nauczyciel jest zobowiązany zrealizować co najmniej jeden taki efekt. Takie samo rozwiązanie dotyczy fakultatywnych doświadczeń edukacyjnych – wymagana jest realizacja co najmniej jednego spośród wszystkich proponowanych.

Efekty uczenia się

I. Człowiek w świecie dobra i zła – przybornik etyki

Pytanie wiodące: Jak myśleć i rozmawiać o dobru i złu?

Uczeń:

- 1) charakteryzuje etykę jako naukę o moralności i jako sztukę dobrego życia, a także wyjaśnia różnice między moralnością, prawem stanowionym, obyczajowością i religią;
- 2) rozważa różne odpowiedzi na podstawowe pytanie etyczne: „Jak należy żyć?”;
- 3) dyskutuje o roli etyki w życiu człowieka oraz relacjach między moralnością, szczęściem i sensem życia;
- 4) stosuje do opisu i analizy zagadnień moralnych następujące terminy: doświadczenie moralne, sprawczość moralna, dylemat moralny, konflikt moralny, wina moralna, działanie, podmiot działania, adresat działania, decyzja, intencja, skutek, motywacja;
- 5) charakteryzuje i stosuje w dyskusji następujące pojęcia dotyczące wartości i postaw: dobro moralne, roztropność, sprawiedliwość, umiarkowanie, odwaga, miłość, szczęście, szacunek,

troska, solidarność, odpowiedzialność, wolność, godność, prawda, piękno, życie, zdrowie, wiedza;

- 6) analizuje i ocenia działania lub postawy, stosując różne kryteria moralnego wartościowania, m.in. „złotą regułę”, zasadę niekrzywdzenia i zasadę użyteczności, oraz następujące terminy: działanie nakazane, działanie zakazane, działanie dozwolone, zasada moralna, obowiązek moralny, cnota moralna, wada moralna, charakter moralny;
- 7) w ramach prowadzonej przez siebie refleksji moralnej korzysta z podstawowych modeli etycznych: deontologicznego, konsekwencjalistycznego, aretologicznego, bez konieczności posługiwania się tymi terminami;
- 8) przy opisie doświadczeń moralnych posługuje się nazwami uczuć i emocji;
- 9) rozpoznaje i analizuje problemy moralne, w tym konflikty i dylematy moralne, oraz proponuje sposoby ich rozwiązania;
- 10) dyskutuje na temat związku między rozwojem moralnym człowieka a dojrzałością intelektualną i emocjonalną;
- 11) charakteryzuje postawę dialogiczności i podaje przykłady zachowań będących i niebędących jej wyrazem;
- 12) stosuje reguły efektywnej komunikacji: regułę akceptacji rozmówcy, regułę aktywnego i życzliwego słuchania, regułę odpowiedzialności za wypowiedzane słowa, wyrażającą się w wypowiedzaniu twierdzeń istotnych, wiarygodnych i sformułowanych w zrozumiały sposób;
- 13) stosuje w codziennym życiu zasady komunikacji bez przemocy;
- 14) podczas tworzenia wypowiedzi stosuje umiejętności logiczno-językowe, takie jak: wyjaśnianie terminów, formułowanie pytań, uzasadnianie przekonań, w tym argumentowanie.

Fakultatywne efekty uczenia się

Uczeń:

- 15) rozpoznaje i rozważa problematykę moralną w wybranych tekstach kultury, a także ocenia decyzje, działania i postawy postaci w nich występujących;

- 16) wykorzystuje podstawowe metody tworzenia argumentów i ocenia argumenty pod kątem poprawności i mocy perswazyjnej;
- 17) charakteryzuje wybrane błędy poznawcze i logiczno-językowe i rozpoznaje je w wypowiedziach dotyczących zagadnień etycznych;
- 18) charakteryzuje dwa modele rozwoju moralnego: L. Kohlberga i C. Gilligana, oraz wykorzystuje je w analizie przekonań i działań, w tym swoich własnych;
- 19) rozważa spór między relatywizmem a obiektywizmem etycznym i zajmuje w tym sporze stanowisko;
- 20) charakteryzuje zjawisko amoralizmu, podaje przykłady zachowań amoralnych i wskazuje sposoby zapobiegania im;
- 21) wykorzystuje pojęcia i twierdzenia charakterystyczne dla wybranych stanowisk etycznych, w szczególności: Sokratesa, Arystotelesa, Tomasza z Akwinu, I. Kanta, J.S. Milla i T. Kotarbińskiego, do analizowania i oceniania przykładowych problemów moralnych;
- 22) tworzy pisemną wypowiedź argumentacyjną dotyczącą zagadnień etycznych.

II. Człowiek w relacji do siebie

Pytanie wiodące: Jak kształtować własną tożsamość i dbać o swój dobrostan?

Uczeń:

- 1) charakteryzuje różne wymiary tożsamości człowieka jako niepowtarzalnej osoby, w tym wymiar moralny;
- 2) rozważa zagadnienie godności jako źródła należnego człowiekowi szacunku i przysługujących mu praw;
- 3) odróżnia zachowania będące i niebędące wyrazem szacunku i troski wobec siebie;
- 4) dyskutuje o roli odpowiedzialności za siebie i podaje przykłady zachowań będących i niebędących jej wyrazem;
- 5) odróżnia zachowania asertywne od agresywnych i uległych i wyjaśnia ich związek z dbaniem o siebie;
- 6) wskazuje czynniki wpływające pozytywnie i negatywnie na własną autonomię i sprawczość;

- 7) wyjaśnia, czym jest sumienie i jaką pełni funkcję w życiu moralnym człowieka oraz kształtuje je poprzez analizę i ocenę własnych działań lub zamierzeń;
- 8) rozważa pytania: „Kim jestem?”, „Czego potrzebuję?”, „Czego pragnę?”, „Co jest dla mnie ważne?”, „Czym się kieruję w moim postępowaniu?”;
- 9) rozważa swoje mocne i słabe strony oraz podaje przykłady działań na rzecz własnego rozwoju;
- 10) na podstawie własnego doświadczenia podaje przykłady moralnie akceptowalnych celów i środków do ich osiągnięcia.

Fakultatywne efekty uczenia się

Uczeń:

- 11) dyskutuje na temat sokratejskiego hasła „Poznaj samego siebie” i rozważa związek między samopoznaniem a troską o siebie;
- 12) dyskutuje na temat wybranych starożytnych koncepcji szczęścia, np.: sokratejskiej, platońskiej, arystotelesowskiej, cyrenejskiej, cynickiej, epikurejskiej i stoickiej;
- 13) rozważa, czy należy zaspokajać wszystkie swoje pragnienia;
- 14) dyskutuje o odwadze, brawurze i tchórzostwie oraz podaje przykłady odnośnych zachowań;
- 15) dyskutuje na wybrane tematy związane z dobrostanem, np.: samotności, nudy, samorealizacji, dbania o zdrowie i życie, samoakceptacji, wybaczenia sobie.

III. Człowiek w relacji z Innym

Pytanie wiodące: Jak budować i pielęgnować relację z drugim człowiekiem?

Uczeń:

- 1) wyjaśnia, dlaczego szacunek jest podstawą relacji dialogicznej;
- 2) rozważa pojęcie wolności, jej znaczenie i granice w relacjach z innymi;
- 3) dyskutuje o roli i wpływie emocji i uczuć na kształtowanie relacji z drugim człowiekiem;
- 4) analizuje czynniki, które odgrywają istotną rolę w tworzeniu udanych relacji międzyludzkich;
- 5) dyskutuje o znaczeniu bliskich relacji, w tym koleżeństwa, przyjaźni i miłości;

- 6) rozważa rolę dialogu i kompromisu w tworzeniu relacji z drugim człowiekiem;
- 7) dyskutuje o formach przemocy w relacjach i sposobach przeciwdziałania jej oraz reaguje na dostrzeżone przejawy przemocy;
- 8) dyskutuje o różnych rodzajach kłamstwa i ich wpływie na relacje;
- 9) dyskutuje o roli autorytetu w życiu człowieka;
- 10) na podstawie codziennych doświadczeń dyskutuje o roli błędów i wybaczeniu w relacjach z innymi.

IV. Człowiek w relacji do wspólnoty

Pytanie wiodące: Jak budować wspólnotę i w niej funkcjonować?

Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co to znaczy, że człowiek jest istotą społeczną, oraz charakteryzuje podstawowe wspólnoty, do których należy: rodzinę, klasę, szkołę, państwo;
- 2) odróżnia działania sprawiedliwe od niesprawiedliwych, uzasadnia swoją ocenę i podaje przykłady odnośnych działań na podstawie codziennego doświadczenia;
- 3) odróżnia postawy prowspólnotowe, takie jak solidarność i sprzeciw wobec zła, od antywspólnotowych, np. oportunistów;
- 4) dyskutuje o roli zaufania w relacjach społecznych;
- 5) podaje przykłady zachowań będących i niebędących wyrazem odpowiedzialności i troski o dobro wspólne, a także podejmuje działania prowspólnotowe;
- 6) rozważa problematykę tolerancji, podaje przykłady zachowań dyskryminacyjnych i proponuje sposoby przeciwdziałania im;
- 7) wyjaśnia, czym jest wielokulturowość i dyskutuje na temat jej roli w życiu społecznym;
- 8) rozważa, czym jest patriotyzm, podaje współczesne przykłady zachowań patriotycznych i dyskutuje, co to znaczy być dobrym obywatelem;
- 9) rozważa ideę praw człowieka, a także na podstawie własnego doświadczenia wskazuje aspekty życia społecznego, dla których prawa te są istotne;
- 10) dyskutuje o znaczeniu bezinteresownego działania na rzecz innych, podaje przykłady działań wolontariackich i ich roli w aktywnym budowaniu wspólnoty.

Fakultatywne efekty uczenia się

Uczeń:

- 11) wyjaśnia zasadę sprawiedliwości sformułowaną przez J. Rawlsa i stosuje ją do oceny relacji pomiędzy jednostkami a wspólnotą;
- 12) rozważa zagadnienie kar i nagród oraz psychologiczne, społeczne i moralne skutki ich stosowania w kontekście wychowania;
- 13) rozważa skutki postaw egoizmu, egotyzmu, egocentryzmu dla jakości wspólnoty;
- 14) wyjaśnia spór między zwolennikami indywidualizmu i kolektywizmu oraz rozważa argumenty zwolenników tych stanowisk w kontekście pytania o dobre życie;
- 15) wskazuje przejawy nierówności społecznych w otaczającym świecie i podejmuje refleksję nad ich moralnym znaczeniem.

V. Człowiek w relacji do wiedzy

Pytanie wiodące: Jakie znaczenie ma wiedza w dobrym życiu?

Uczeń:

- 1) wyjaśnia różnice między wiedzą a informacją;
- 2) wyjaśnia, na czym polega wartość wiedzy rozpatrywanej jako środek do celu i jako cel sam w sobie;
- 3) formułuje wypowiedzi na temat swoich zainteresowań, ulubionych przedmiotów szkolnych, a także talentów i predyspozycji;
- 4) na przykładach z doświadczeń codziennych wskazuje warunki, w jakich błąd odgrywa pozytywną rolę w procesie zdobywania wiedzy;
- 5) formułuje ocenę moralną rozpowszechnionych zjawisk związanych z kształceniem w szkole, w szczególności ściągania i plagiatu;
- 6) odróżnia informacje wiarygodne od niewiarygodnych i wskazuje racje dokonanego odróżnienia;
- 7) odróżnia poznanie naukowe od pozanaukowego, np. poznania zdroworozsądkowego;
- 8) odróżnia wypowiedzi o charakterze manipulacyjnym od perswazyjnych wypowiedzi argumentacyjnych;

- 9) rozpoznaje przykładowe działania o charakterze dezinformacji, w tym dezinformacji cyfrowej, oraz formułuje i uzasadnia jej moralną ocenę;
- 10) wymienia podstawowe sposoby weryfikacji informacji, takie jak odwołanie do wiarygodnych źródeł drukowanych i cyfrowych.

VI. Człowiek w relacji do świata cyfrowego

Pytanie wiodące: Jak odpowiedzialnie funkcjonować w świecie cyfrowym?

Uczeń:

- 1) wyjaśnia, dlaczego zachowania w świecie cyfrowym są przedmiotem ocen moralnych;
- 2) rozważa sposoby ochrony osób niepełnoletnich w świecie cyfrowym i podaje przykłady treści cyfrowych problematycznych moralnie;
- 3) rozpoznaje i ocenia zachowania przemocowe w przestrzeni cyfrowej, takie jak obrażanie, powielanie fałszywych informacji na czyjś temat, wykluczanie z cyfrowej społeczności, a także proponuje sposoby radzenia sobie z nimi;
- 4) podaje przykłady negatywnego wpływu korzystania z technologii cyfrowych na własny dobrostan psychiczny;
- 5) wymienia przykłady właściwego i niewłaściwego wykorzystania w procesie kształcenia technologii cyfrowych, w tym generatywnej sztucznej inteligencji;
- 6) stosuje zasadę ograniczonego zaufania wobec treści dostępnych w internecie;
- 7) dyskutuje na temat standardów moralnych w społecznościach internetowych, np. w mediach społecznościowych;
- 8) dyskutuje na temat korzyści i zagrożeń związanych z rozwojem sztucznej inteligencji.

VII. Człowiek w relacji do przyrody

Pytanie wiodące: Jaka powinna być relacja człowieka z przyrodą?

Uczeń:

- 1) na podstawie codziennego doświadczenia wyjaśnia, dlaczego należy dbać o przyrodę i brać odpowiedzialność za ingerencję w jej funkcjonowanie oraz troszczyć się o nią;

- 2) rozpoznaje i wyjaśnia, na czym polegają najważniejsze zagrożenia dla przyrody stwarzane przez człowieka, w szczególności kryzys klimatyczny i kryzys bioróżnorodności;
- 3) podaje przykłady działań indywidualnych i systemowych zmierzających do ograniczenia marnowania zasobów naturalnych i żywności;
- 4) dyskutuje o moralnie dopuszczalnych, nakazanych i zakazanych działaniach wobec przyrody;
- 5) na podstawie codziennego doświadczenia rozważa, w czym wyraża się troska o dobrostan zwierząt, a także dyskutuje na temat praw zwierząt;
- 6) rozważa koncepcję zrównoważonego rozwoju i dyskutuje o idei odpowiedzialności za przyszłe pokolenia;
- 7) dyskutuje na temat wybranych form aktywizmu ekologicznego i proponuje działania, w które sam byłby skłonny się zaangażować.

Fakultatywne efekty uczenia się

Uczeń:

- 8) rozważa problem szowinizmu gatunkowego;
- 9) ocenia moralnie skutki chowu przemysłowego, rolnictwa ekstensywnego i intensywnego dla przyrody, dobrostanu zwierząt i ludzi;
- 10) rozważa moralne i pozamoralne argumenty na rzecz wegetarianizmu i weganizmu.

VIII. Człowiek wobec *sacrum*

Pytanie wiodące: Jaką rolę w życiu człowieka odgrywa sfera *sacrum*?

Uczeń:

- 1) wyjaśnia, czym jest sfera *sacrum* i dyskutuje na temat związku *sacrum* z moralnością indywidualną lub społeczną;
- 2) odróżnia moralność religijną od laickiej i etykę od teologii moralnej;
- 3) charakteryzuje różne stanowiska filozoficzne dotyczące *sacrum*: teizm, ateizm, panteizm, deizm, sceptycyzm i agnostycyzm;

- 4) wyjaśnia, dlaczego nie należy dyskryminować innych ludzi ze względu na ich przekonania dotyczące sfery *sacrum* oraz okazuje szacunek poprzez otwartość i uważność na potrzeby i przekonania religijne;
- 5) dyskutuje na temat moralnych i pozamoralnych aspektów świętowania.

Fakultatywne efekty uczenia się

Uczeń:

- 6) omawia symbole religijne wielkich religii: judaizmu, hinduizmu, buddyzmu, chrześcijaństwa, islamu, oraz charakteryzuje komponenty moralne tych religii;
- 7) rozważa tezę o świętości ludzkiego życia;
- 8) omawia wartości obecne w różnych kulturach i tradycjach religijnych, a także rozważa znaczenie tych wartości dla kształtowania postaw i relacji w grupie;
- 9) dyskutuje na temat negatywnych przejawów praktykowania religijności, np. fanatyzmu religijnego.

Wymagania w zakresie doświadczeń edukacyjnych

Uczeń realizuje przynajmniej jedno doświadczenie edukacyjne w każdym roku nauki. W pełnym cyklu kształcenia w klasach IV–VIII uczeń powinien realizować wszystkie obligatoryjne doświadczenia edukacyjne i przynajmniej jedno doświadczenie fakultatywne.

Obligatoryjne

- 1) Uczniowie dwukrotnie w roku nauki biorą udział w dociekaniach filozoficznych – dialogu prowadzonym w grupie złożonej z uczniów i nauczyciela. Punktem wyjścia dialogu są pytania samodzielnie formułowane przez uczestników w oparciu o literaturę piękną, teksty filozoficzne i mądrościowe z różnych kultur, filmy, prace plastyczne i różnego typu ćwiczenia inspirujące do myślenia.
- 2) Uczeń samodzielnie przygotowuje i wygłasza mowę argumentacyjną. Mowa jest wypowiedzią autorską: uczeń dzieli się w niej tym, co sam sądzi na dany temat, prezentuje

swoje własne stanowisko i formułuje argumenty na rzecz bronionej tezy.

- 3) Uczeń indywidualnie lub w grupie angażuje się w wybraną formę ekspresji artystycznej, będącej wizualizacją refleksji etycznej – np. przedstawienie teatralne, opowiadanie twórcze, scenariusz filmowy, reportaż fotograficzny, film, praca plastyczna wykonana w dowolnej technice.
- 4) Uczniowie uczestniczą w zorganizowanej debacie, np. oksfordzkiej, „za i przeciw”, sokratejskiej, panelowej, na wybrany wspólnie temat związany z etyką.

Fakultatywne

- 1) Uczeń, pracując w grupie, angażuje się w działanie wolontariackie. Po zakończeniu wolontariatu uczniowie dyskutują o swoich doświadczeniach i wnioskach.
- 2) Uczeń, pracując w grupie, przygotowuje scenkę dramową, prezentującą rozwiązanie problemu etycznego znanego z codziennego doświadczenia.
- 3) Uczniowie, pracując w zespole klasowym, opracowują regulamin lub zbiór dobrych praktyk obowiązujących w internetowej grupie klasowej.
- 4) Uczniowie, pracując w zespole klasowym, wybierają święto związane z zagadnieniem moralnym i przygotowują sposób jego upamiętnienia lub celebracji.
- 5) Uczniowie, pracując w grupie, przygotowują i wygłaszają prezentację lub prowadzą dla klas młodszych lekcję dotyczącą problemu związanego z etyką w codziennych sytuacjach.
- 6) Przez ustalony z nauczycielem czas uczeń prowadzi zapis osobistych refleksji moralnych.
- 7) Uczeń indywidualnie lub w grupie przygotowuje i przedstawia prezentację o problematyce moralnej z wybranego dzieła kultury.

Warunki realizacji przedmiotu, w tym szczególnie istotne zasady nauczania

Warunkami niezbędnymi do realizacji przedmiotu w sposób zgodny z efektami uczenia się jest możliwość rozmieszczenia uczniów w sposób zachęcający do dialogu, w okręgu lub podkowie. W tym celu niezbędne jest pomieszczenie lekcyjne, które można swobodnie przearanżować na

potrzeby zajęć. Ponadto konieczne jest wyposażenie pomieszczenia lekcyjnego w odpowiedni sprzęt: rzutnik lub tablicę interaktywną i komputer.

W związku ze specyfiką przedmiotu, a zwłaszcza jego nieobowiązkowym charakterem i wynikającą z tego zmienną liczebnością i niestałym składem grupy, realizacja podstawy wymaga spiralnej struktury zajęć. Celem tej struktury jest powtarzanie treści nauczania na wszystkich etapach kształcenia, ale w sposób coraz bardziej wszechstronny, z zastosowaniem różnych procedur myślowych, przy pomocy języka, którym uczeń posługuje się na danym etapie rozwoju poznawczego. Struktura ta pozwala zrealizować wymagania programowe niezależnie od przepływu uczniów w cyklu kształcenia. Specyfika przedmiotu zachęca także do realizowania poszczególnych efektów uczenia się w dowolnej kolejności, dopasowanej do liczebności i specyfiki grupy, a także do zainteresowań samych uczniów. Mimo określonej struktury podstawa ma stwarzać zachętę, by w ramach kolejnych lekcji sięgać do zagadnień z różnych działów, dowolnie łącząc tematy i efekty uczenia się. Ważne jest, by treści z pierwszego działu, Człowiek w świecie dobra i zła – przyborek etyki, mimo ich narzędziowego i propedeutycznego charakteru były wprowadzane stopniowo, jako kontekst dla zajęć, a nie ich główny przedmiot. Podstawą nauczania przedmiotu jest dialog w jego różnych formach, w szczególności dialog intelektualny, a metodami opartymi na dialogowaniu są dociekania filozoficzne i studium przypadku. Ważne, by zachęcać do wypowiedzi wszystkich uczniów, dbając przy tym o stosowanie reguł efektywnej komunikacji. Istotne jest, by nauczyciel własną postawą modelował pożądane postawy u uczniów. W procesie tym kluczową rolę odgrywa budowanie relacji opartych na zaufaniu, wzajemnym szacunku i empatii.

Realizacja podstawy wymaga rezygnacji z metody wykładu i weryfikowania wiedzy stricte akademickiej. Odejście od takiego sposobu prowadzenia zajęć przejawia się w użyciu odpowiednich czasowników operacyjnych, za pomocą których sformułowano efekty kształcenia. Ze względu na rozwój kompetencji należy zrezygnować z narzucania definicji na rzecz ich wspólnego wypracowywania. Niewskazane jest kształcenie oparte na zapamiętywaniu terminów.